

ATEIZAM I CRKVA U SADAŠNJEM ČASU

II dio: Problem dijaloga

Crkva slijedi Krista koji je uvijek otvoreni »put, istina i život« u problematici naših odnosa prema Bogu, ljudima i stvarima u svijetu. Odatle njezina ideološka kritičnost prema ateizmu, njezina odvažna samokritičnost prema sebi i njezina dispozicija suradnje i dijaloga s ateistima za dobrobit ljudskog društva.

IDEOLOŠKA KRITIČNOST CRKVE

Odras ideološke kritičnosti prema ateizmu predstavlja, među ostalim, članak »La natura dell' uomo«, objavljen u vatikanskom glasilu »l'Osservatore Romano« od 15. lipnja 1966. U tom članku, kao glavna poteškoća za dijalog s marksističkim ateizmom naglašeno je to što humanizam u okvirima marksističkog učenja gleda na »čovjeka u samo jednoj, materijalnoj i zemaljskoj, dimenziji«, dok je »za nas kršćane čovjek spoj duše i tijela, duha i materije, i on ostvaruje vlastitu čovječnost prihvaćajući primat duha — u samom sebi, u svojoj obitelji, u različitim zajednicama kojima pripada.« Kršćanski humanizam i društvo njime inspirirano jesu konstrukcije koje »započinju u nutrini čovjeka i odražavaju se izvana, reformirajući društvo preko čovjeka«. ¹ — Za kršćanstvo: duh i obnova lica zemlje u spektru duha predstavljaju bitni faktor suradnje na obnovi svijeta. Protivno tome, za marksistički ateizam: prestrukturiranje materijalnih odnosa predstavlja jedinstveni faktor u obnovi svijeta, dok uvođenje »duha« u proces obnove svijeta znači prenasadu sa svim njezinim štetnim psihološko-socijalnim posljedicama.

Kako pomiriti ta dva stanovišta? — to je temeljno pitanje suradnje i dijaloga, za obadvije strane poželjnog u svjetskim razmjerima i za

¹ L'Osservatore Romano, 15 giugno 1966, str. 2.

obadvije strane problemski teškog, jer nazor na svijet nitko ozbiljan ne može lako zatajiti ni žrtvovati.

U dispoziciji ideološke kritičnosti objavljuje također »L'Osservatore Romano« u broju od 13. svibnja 1966. članak »Colloqui ed incontri«. U tom članku, koji je napisan povodom izvještaja lista »Le Monde« od 6. V 1966. o razgovorima između marksista i kršćana na Herreninsel am Chiemsee u Bavarskoj od 28. IV do 2. V 1966, list »L'Osservatore Romano« daje svoj kritički osvrt na predavanja teologa — profesora Karla Rahnera i profesora don Girardija. Između ostaloga zapaža pisac članka kako zahtijevaju to da se o njima razmisli »riječi pripisane patru Rahneru, koji bi navodno inzistirao na nespoznatljivosti (sulla inconoscibilità) Boga i na činjenici da kršćanstvo, lišeno ‚zemaljskih dogmi‘, zapravo i nije humanizam«.²

Na taj članak uložio je pater R a h n e r oštar protest. »L'Osservatore Romano« od 25. V 1966. objavljuje taj protest. Pater Rahner piše:

»Ukoliko se članak... tiče mene i moje relacije na istom kongresu, moram dati slijedeće objašnjenje:

1. Članak se poziva na informacije francuskog dnevnika »Le Monde'... Informacija dana od »Le Mondea' nije dobra i sadrži mnogo pogrešaka.

2. Na kongresu ja nikako nisam govorio o »nespoznatljivosti' (di una inconoscibilità) Boga, nego (sam govorio) o »neshvatljivosti' (di una incomprendibilità) Boga. Već trideset godina ja sam profesor katoličke dogmatike. Apsurdno je prihvatiti i povjerovati to da bih ja naučavao »nespoznatljivost Boga'. To bi bila prava hereza. Ja sam govorio o »neshvatljivosti Boga', što spada među katoličke dogme. Mene ne čudi to što neki novinar »Le Mondea' ne razumije razliku između nespoznatljivosti i neshvatljivosti. Ostajem zaprepašćen da mi »L'Osservatore Romano' pripisuje otvorenu herezu. Zbog toga ulažem energični protest.

3. Nisam rekao da je naravni zakon relativan i da kršćanstvo ne uključuje humanizam. Ja sam objasnio samo to da iz nepromjenljivih principa kršćanstva (božanska objava i naravni zakon) ne bi mogao biti izveden nikakav konkretni određeni humanizam...

Dosljedno, mene ne pogodaju tvrdnje i opomene koje su na mene upravljene. Zahtijevam jasan ispravak te lažne vijesti.«³

U istome članku »Colloqui ed incontri« kritiziran je i profesor don Girardi, opet na temelju izvještaja »Le Mondea«. Don Girardi je navodno rekao da približavanje između kršćana i marksista zavisi o prevladavanju dvaju oprečnih »integralizama«, crkvenog i komunističkog. »Integralizam« crkveni vidi samo u crkvenoj zajednici spas čovječanstva, a onaj komunistički vidi spas čovječanstva samo u vladavini proleterske klase. »Crkveno društvo s jedne strane i partija s druge strane postaju tako središtem povijesti, i u zadnjoj analizi bivaju kriterijem vrednovanja njihov uspjeh i volja njihovih upravljača. Između takvog kršćanstva i takvog marksizma nije moguć nikakav dijalog.«⁴

² L'Osservatore Romano, 13 maggio 1966, str. 2.

³ L'Osservatore Romano, 13 maggio 1966, str. 2.

⁴ L'Osservatore Romano, 13 maggio 1966, str. 2.

Pisac članka »Colloqui ed incontri« prigovara don Girardiju zbog nejasnoće formulacija i zaključuje kako bi misao bila jasnije izražena ako bi se reklo da je dijalog moguć samo u slučaju da se komunizam razvije u smislu jednog »demokratskog laicizma«. Što se tiče »katoličkog ili kršćanskog integralizma«, zapaža pisac članka, »nama se čini da je riječ upotrijebljena dvosmisleno; je li integralizam možda ono jedinstvo vjere i života, to jest dosljednost?«⁵ Ako riječ »integralizam« nije upotrijebljena u tom značenju, »kao što i mislimo da nije« — govori pisac članka — »onda na što se (taj integralizam) svodi?«⁶ — Međutim, kako bilo da bilo s ishodom dijaloga, list »l'Osservatore Romano« zaključuje: »Susreti kao oni u Salzburgu i na Herreninsel sigurno su korisni za objašnjenje pozicija: predstavljaju premise za jedan dijalog kojega svu težinu u sadašnjem stanju stvari ipak otkrivaju.«⁷

»l'Osservatore Romano« od 25. V 1966. izvješćuje kako je profesor don Girardi telefonski saopćio da su, gore navedene, »tvrdnje koje se njemu pripisuju bile samo marginalne, dok je suština njegova interventa imala puno različan akcent.«⁸

Kako se — na temelju gornjih članaka u njihovoj cjelini — nama čini, vatikanski list »l'Osservatore Romano« gleda sa skepsom na mogućnost nekih efikasnijih rezultata iz samog dijaloga u sadašnjem stanju stvari, mada priznaje potrebu dijaloškog raščišćavanja premisa i stanovišta.

Isto skeptičko raspoloženje prema dijalogu izražava i karmelićanin Philippe de la Trinité u svojoj knjizi »Dialogue avec le marxisme?« (édit. du Cèdre, Paris, 1966). U toj knjizi pisac postavlja pitanje »Kako dijalogizirati?« kad se »dogmatika katolička« i »dogmatika marksistička«, prva s tezama spiritualističke inspiracije, druga s tezama isključivo materijalističke i ovozemaljske inspiracije — već na prvom koraku odvajaju!⁹ Kako dijalogizirati, nastavlja on, kada »katolička moralka« i »marksistička moralka« već u prvim premisama razgovora vode sasvim oprečnim konsekvencama, budući da prva — katolička — postavlja principe življenja osobnog i društvenog u spektru »raja na nebu«, dok druga — marksistička — to čini u spektru »raja na zemlji.«¹⁰ — Nadalje, formacija »katoličke svijesti« i formacija »marksističke svijesti« uključuju dva oprečna shvaćanja istine i neistine, dozvoljenog i zabranjenog, ukoliko to shvaćanje kod kršćanina biva izvedeno iz filozofije bitka«, a kod marksiste iz »filozofije nastajanja«, tako da su u krajnoj liniji »kršćanska i marksistička vizija ljudi i stvari u svojoj srži nespojive (foncièrement irréductibles).«¹¹

Međutim, oslonom na encikliku »Ecclesiam suam« Pavla VI, u dispoziciji poštovanja ljudske osobe ipak treba razgovarati, misli Philippe de la Trinité, jer »za onoga tko ljubi istinu, diskusija je uvijek mo-

⁵, ⁶, ⁷ l'Osservatore Romano, 13 maggio 1966, str. 2.

⁸ l'Osservatore Romano, 25 maggio 1966, str. 2.

⁹ Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 14—20.

¹⁰ Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 20—32.

¹¹ Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 44.

guća.«¹² Mi kršćani »ne smijemo očajavati! Mi moramo raditi — rasvjetljujući duhove. Samo od sebe vrijedi to da uvjet pozitivnog dijaloga može biti samo lojalnost u objektivnosti, protiv svake prevare i izdajstva.«¹³ — »Rasvjetljivati duhove« unoseći Evanđelje u život, poput patra L o e w a, utemeljitelja Radničke misije sv. Petra i Pavla! U statutima te Misije polazi se u prvom redu od poštovanja prema ljudskoj o s o b i, koja »mora biti promatrana u svjetlu triju teoloških kreposti, isključujući sve ono što je osiromašuje, bilo po nedovoljnom povjerenju u njezine lične i kolektivne mogućnosti ili po laskanju i demagogiji... Misija će imati najživlju brigu oko toga da shvati duboke i legitimne aspiracije radničkih sredina, da sudjeluje u tim aspiracijama i da snažno i s blagom čvrstoćom nastoji oko toga da ih shvate i druge sredine, stavljajući pred oči tim sredinama opravdane zahtjeve osobe i prvenstvo osobe nad svakim drugim gledištem.«¹⁴

Philippe de la Trinité nastavlja: treba raditi kao čovjek mišljenja i misliti kao čovjek akcije; polumislioni i polučinitelji zapravo niti misle niti rade, »prema gore — oni ne rasvjetljuju, a na zemlji — oni ne urade ništa.«¹⁵ Ukratko: treba rasvjetljivati ljude istinama što ih Evanđelje navješćuje i principima što ih ono proklamira, treba praktično raditi za sve ljude u okvirima evanđeoske vijesti i u neiscrpivoj inspiraciji teoloških kreposti — vjere, ufanja i ljubavi prema Bogu i ljudima.

SAMOKRITIČNOST U CRKVI

Samokritični ispit savjesti za cjelokupno kršćanstvo predstavlja knjiga Michela L e l o n g a s naslovom »Pour un dialogue avec les athées« (édit. du Cerf, Paris, 1965). Temeljna misao te knjige jest ova: angažirati se »u nastojanju da shvatimo i vodimo dijalog« umjesto »ispraznog križarskog ratovanja«.¹⁶

Naša epoha — znanosti, tehnike i progres — često je shvaćana kao oprečna prethodnim epohama, u kojima se govorilo manje o čovjeku i više o Bogu. Tu našu epohu stvorili su velikim dijelom ljudi koji su pripadali areligioznim i antireligioznim strujama. Takav, ateizmom obilježen, »metafizički revolt« (Camus) postaje osobito izrazit koncem 18. vijeka, ali — već od 16. vijeka, s renesansom i reformom, počinje »sakralna, teocentrička civilizacija prelaziti u antropocentričku i profanu civilizaciju«.¹⁷ Takav antropocentrički mentalitet nastao je zbog uvjerenja o nespojivosti kršćanske i znanstvene vizije svijeta. Lelong pripisuje patru Teilhardu de Chardinu zaslugu da je otkrio neispravnost takva shvaćanja, pokazavši ljudima religijski »s m i s a o« evolucije i d i n a m i č k u

¹² Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 67.

¹³ Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 68.

¹⁴ Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 69.

¹⁵ Philippe de la Trinité, Dialogue avec le marxisme?, str. 71.

¹⁶ Michel Lelong, Pour un dialogue avec les athées, Uvod.

¹⁷ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 24 sl.

ulogu čovjeka, koji — kao »ključ svemira« i kao »osovina i strelica evolucije« svojim radom ima usmjeravati budućnost razvoja prirode.¹⁸

Marksistička koncepcija ateizma učinila je čovjeka »konstruktorom ljudskoga grada«, egzistencijalistička koncepcija ateizma apsolutizirala je »slobodu čovjeka« proglašivši jakost individuuma »temeljem vrednovanja«. ¹⁹ U tim i ostalim ateističkim koncepcijama svijeta naglašeno je otkriće čovjeka samome sebi, u svim dimenzijama stvaralačkog dinamizma.

Suvremene ateističke koncepcije dovele su do religiozne krize i u novoosnovanim državama Trećeg svijeta, gdje su urođeničke religije koloniziranih naroda izgubile svoj utjecaj na mlađe naraštaje, a kršćanstvo se kompromitiralo zbog postupaka kolonizatorskih naroda Evrope.

U kontekstu takva razlaganja, Lelong postavlja pitanje: »Tko bi mogao zaboraviti držanje monsinjora Duvala u Alžiru, deklaracije Ekumenskog savjeta Crkava, kao i one II vatikanskog koncila o rasizmu, stranice Ivana XXIII o poštovanju nacionalne nezavisnosti i solidarnosti među narodima? — Ali, također, koji bi se kršćanin usudio tvrditi da je njegova Crkva uvijek znala progovoriti ili djelovati prema evanđeoskoj poruci?«²⁰ — Spomenuvši američkog intelektualca koji napušta vjeru svojih otaca da bi se borio za agrarnu reformu, spomenuvši studente koji ne priznaju učenje primljeno u crkvi, hramu ili mošeji — Lelong postavlja pitanje: »Odbacuju li to oni pravoga Boga ili iskorištavanje koje je izvršavano u njegovo ime?«²¹ — Lelong zaključuje: vjernici bi morali razmišljati više o življenju po »svojoj vjeri« negoli o samoj »obrani svoje vjere«. ²²

U Latinskoj Americi imao je takav novi, »kršćanski« mentalitet kao posljedicu onu »provedbu reforme ekonomskih struktura«. ²³

Treba pronaći način pomirenja vjere u Boga i vjere u čovjeka. »U ime svoje vjere Mounier je smiono pokazao na dvosmislenost 'kreposti' i na opasnost od 'pobožnosti (dévotion)'...«²⁴ — Zbog istinske vjernosti Riječi Božjoj mnogi su teolozi, kao Y. Congar, kritizirali »apologetsku žurbu (hâte) i simpliciistički dogmatizam bez duhovne dubine.«²⁵ Potrebno je da kršćani priznadu »pročišćavajuću« (purificateur) ulogu suvremenog ateizma, — i da s najautoritativnijim ličnostima Crkve priznadu opravdanima izvjesne optužbe ateizma. Lelong — citirajući kardinala Légera — govori: »Prava znanost demitizirala je, desakralizirala je prirodne pojave, ona je doprinijela tome da se vjera kršćanina pročisti od svog troskota, od izvjesnog praznovjerja, od izvjesnih kompleksa straha i nesigurnosti.«²⁶ Suvremeni teolog pater Liégé smiono je »pokazao karikature autentične vjere: s njime — čak u ime te vjere treba

¹⁸ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 43 sl.

¹⁹ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 52—58.

²⁰ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 77.

²¹ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 79.

²² Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 82.

²³ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 83.

²⁴, ²⁵ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 98.

reći da pravi Bog nije Bog određenog poretka, kao nekakva garancija postojećih režima, niti nacionalni Bog koji vojskama daje pobjedu nad neprijateljem, niti Bog monarh — „Ljudevit XIV na nebesima“, niti slatunjavni Bog, utočište sentimentalno raspoloženih... — Oni koji vjeruju u Boga proroka i Evandjelja mogu se samo složiti s ateistima kad oni odbacuju takvo lice Božanstva.«²⁷

Za izvjesni tip vjernika vrijedi Péguyev prijekor: »Budući da oni ne ljube nikoga, misle da ljube Boga.«²⁸ Za neke vrijedi i Mounierova ocjena da su od »spiritualnih vrednota« napravili neku vrstu »oporavilišta (une maison de retraite) za različite oblike reumatizma što ih donosi egzistencija« i nekakav »trostruki i sveti oklop nježnosti protiv svoje misije čovjeka«.²⁹ — Nadalje, pod krivim uvjerenjima da se radi o »stvari Božjoj«, vjernici katkada stavljaju »u službu svojih interesa ili svojih predrasuda ime Onoga koji ne pripada nijednom taboru, osim taboru pravde«.³⁰

U nastojanju oko pročišćavanja svoje vjere preko ateizma treba da vjernici priznaju pozitivne vrednote što ih je otkrio suvremeni ateizam. Od tih vrednota najbitnija je ona: — otkriće čovjeka u njegovoj samodinamici. Stoga se vjernik ne smije danas zadovoljiti nikakvom »apstraktnom i bezvremenskom koncepcijom o čovjeku, koja je (koncepcija) istrgnuta iz sadašnjice i nesposobna da prevlada tmine te sadašnjice«.³¹ Biblija uvijek pred nas stavlja skupa Boga i čovjeka, kako to zapaža pater Congar: »Evo gledišta Biblije: nikada nema Boga bez čovjeka ni čovjeka bez Boga«.³²

Ateizam, zapaža dalje Lelong, ne može se pozivati na znanost kad on negira Boga. Znanost kao takva nije ni ateistička ni teistička, ona istražuje samo — stvari u svijetu. Ali, zasluga je baš moderne znanosti da je ona otkrićem »dinamizma i smislonosti« svemira stavila ljudski duh pred jedan novi aspekt promatranja svijeta. Svemir je u nastajanju. Kod tog nastajanja »pojave se povezuju, pokoravajući se strogim zakonima što ih znanost svaki dan sve bolje otkriva... Sve se događa kao da svemir funkcionira spontano i autonomno, ali slijedeći izvjesni smisao. To postojanje inteligibilnog smisla upisana u svemir nameće pitanje na koje se može legitimno i razumno odgovoriti prihvaćajući zajedno autonomiju svemira s obzirom na njegove vlastite zakone i njegovu izvornu ovisnost s obzirom na temelje samog smisla. Po riječi patra Teilharda de Chardina: Bog manje 'čini' same stvari negoli što On 'čini njih da same sebe čine'«.³³

U nastojanju oko rješavanja problema »zašto zlo na svijetu?«, kršćanski orijentirani mislioci imali su tendenciju nekako »opravdati« ili barem »kompenzirati« postojanje zla utječući se »transcendenciji i vječnom životu«. Međutim, nastavlja Lelong, budući da će to pitanje ostati

²⁷, ²⁷, ²⁸, ²⁹ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 102—104.

³⁰ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 105.

³¹ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 111.

³² Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 116.

³³ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 119.

bez konačnog filozofskog odgovora, nije li bolje da — skupa s ateistima — prema tom problemu prihvatimo jedno pragmatičko stanovište, razmišljajući o tome »kako« poboljšati konkretnu situaciju čovjeka: »Reformirati ekonomske strukture, okončati socijalne nepravde, graditi bolnice, odgojne centre, nastojati oko progressa znanosti da bi se ublažile patnje, nastojati oko produživanja života, — to su sadržaji koji treba da obuzmu pažnju ljudi, a ne isprazne spekulacije o podrijetlu zla.«³⁴ Nadalje, pred problemom zla »religija katkada degradira u mudrovanje (en sagesse), i od Boga se učini nekakav logički ili estetski idol; tu bi trebalo poduzeti jednu demistifikaciju«, pročistivši se pomoću izvjesnih ispravnih ateističkih stavova o čovjekovu dinamizmu.³⁵

U kontekstu izloženih misli Lelong se na kraju zauzima za dijalog između vjernika i ateista: »U sadašnjim uvjetima čovječanstva vjernici i bezvjerci primorani su živjeti zajedno, htjeli oni to ili ne htjeli. Svaki dan oni se susreću na putu i surađuju na najrazličitijim područjima ljudske aktivnosti. Vezani na isti zadatak konstruiranja svijeta, prijanjujući često uz promicanje općih vrednota — čovječjeg dostojanstva, pravde i solidarnosti među ljudima, mogu se oni očito, u ime različitih metafizičkih uvjerenja, međusobno suprotstavljati, konkurirati ili barem ignorirati jedni druge. Ali također — oni mogu nastojati da dođu do boljeg međusobnog upoznavanja, i stoga mogu voditi dijalog.«³⁶

Dijalog zahtijeva određenu spoznaju o drugome i dispoziciju produbljivanja te spoznaje; osude i anateme često proizlaze iz nepoznavanja i nesporazuma. Povijest odnosa između vjernika i marksista može za to vrijediti kao primjer: »Dok god jedan komunist vidi u religiji samo 'instrumenat kapitalizma', dok god vjernik promatra marksista kao 'inkarnaciju sotone' — dijalog je osuđen na neuspjeh.«³⁷ Potrebno je međusobno se upoznati uz dispoziciju lojalnosti prema istini i uz isključenje međusobne mržnje. Susret u dijalogu bit će plodan u mjeri kako svaki pojedini među sugovornicima bude nastojao »manje potkazivati zablude drugoga i više tražiti svoj pozitivni doprinos ljudskoj zajednici. Ovdje se može primijeniti na dijalog između vjernika i ateista ono što je rekao Lavelle...: 'Najveće dobro što ga možemo učiniti drugima nije to da im saopćimo naše bogatstvo, nego to da im otkrijemo njihovo'.«³⁸ Samo u dijalogu mogu biti prevladani nesporazumi što su se kroz povijest nagomilali između vjernika i bezvjeraca. Zasluga enciklike »Pacem in terris« Ivana XXIII bila je to što je ona doprinijela jednom sličnom razjašnjenju, potvrdivši svečano da Crkva XX vijeka dijeli s našom epohom »brigu o poštovanju i unapređivanju vjere u čovjeka, tolerancije, progressa, vrednota koje su — često — u toku vijekova bile zastupane od intelektualnih i političkih struja što su bile strane, ako ne neprijateljske prema 'religiji'.«³⁹

³⁴ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 125.

³⁵ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 126.

³⁶ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 134.

³⁷ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 135.

³⁸ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 137.

³⁹ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 137.

Neosporna je činjenica, misli Lelong, to da su religije katkada imale tendenciju potcijeniti ovaj svijet u ime drugog svijeta, i to pod izlikom slave Božje. Dijalog treba da ispravi takvu pogrešnu tendenciju: »Pitanja što ih ateizam danas postavlja vjerniku mogu voditi ovoga da bolje shvati to kako vjera u Boga uključuje vjeru u čovjeka. Obrnuto, svjedočanstvo vjernika predstavlja za ateista neprekidni poziv da traži zadnji smisao za afirmaciju čovjeka i svijeta. Dijalog, stoga, biva recipročno obogaćivanje: današnji vjernici znadu da im je suvremeni ateizam pomogao otkriti čovjeka; oni znadu također i žele svima to otkriti da ispunjenje, značenje i prava sloboda čovjeka jesu u Bogu.«⁴⁰ — Time završava Lelong svoje samokritično izlaganje kršćanina.

DIJALOŠKA SURADNJA ZA DOBRO LJUDSKOG RODA

Poziv na suradnju s ateistima za dobro ljudskog društva, u duhu dijaloške lojalnosti, predstavlja cjelokupna pastoralna konstitucija II vaticanskog koncila, s naslovom »De Ecclesia in mundo huius temporis« (Typis polygl. Vaticanis, 1965). Ovdje navodimo samo asocijacije na neke njezine stavove iz kojih neposredno biva uočljivom širina moguće suradnje i lojalna dijalogiziranja.

Po ateističkim koncepcijama — »č o v j e k« u najrazličitijim područjima svog bića: po psihologiji, ekonomici, biologiji, politici, profesionalnoj angažiranosti — cilj je spoznavanja i mjerilo vrednovanja.

Po orijentacionim tezama koncilske konstitucije — »čovjek« na svim tim područjima također ostaje ciljem i mjerilom, ali on ipak, u svojoj konkretnoj egzistenciji, biva neprekidno pročišćavan kroz »filtrar« vrhunaravnih vrednota, deduciranih iz priznavanja Boga kao oca i suca, Krista kao brata i uzora, besmrtno duše kao vrhunske vrednote koja tjelesnim vrednotama ne smanjuje značaj nego, protivno, potencira vrijednost. Čovjek je, doista, protagonist povijesti, stvaralac kulture i ekonomsko-društvenog života, jednakopravni građanin internacionalnog društva, ali on — po konstituciji »nije idol«, ni kao pojedinac, ni kao ljudski rod; »čovjek je stvorenje Božje, uvršteno u jedan objektivni moralni poredak, pozvan od Boga da mu bude adoptivnim sinom i da osnuje obitelj sinova Božjih u Kristu.«⁴¹

Č o v j e k ! — eto područja suradnje između Crkve i ateizma. Samu mogućnost suradnje ne umanjuje to što Crkva osvjetljuje čovjeka — da tako rečemo — vrhunaravnim reflektorima, a ateizam samo naravnim; vrhunaravni »reflektori« Crkve ne sužavaju, nego proširuju domet osvjetljivanja naravnim reflektorima.

Crkva gleda na čovjeka kroz spektar »poziva« na rad, poziva na aktivno zalaganje oko poboljšanja također zemaljskih »uvjeta ljudskih«. Ona zastupa »duh zajedništva« kao bitni faktor sređenog života u sve-ljudskoj zajednici; ona osuđuje svaki oblik ponižavanja, maltretiranja

⁴⁰ Lelong, Pour un dialogue avec les athées, str. 138 s.

⁴¹ Quadri-Vari, La Chiesa nel mondo contemporaneo, Borla-Torino, 1966, str. 17.

»osobe«, svaki oblik diskriminacije među ljudima; ona se bori protiv mentaliteta koji proizlazi iz egoističke, individualističke, klasne, strančarske etike, orijentirane protiv dobra sveljudske zajednice. Crkva odgaja duh konstruktivnog optimizma i životne vedrine u istini, pravdi, ljubavi i slobodi, ne sprečavajući tehnički razvoj naše civilizacije, nego oplemenjujući našu humanost, da bi tako razvoj tijela i oplemenjenost duha omogućili izgradnju jednog boljeg društva, društva gdje je diskriminacija zamijenjena jednakopravnošću, te svi nesvjesni i svjesni oblici mržnje zamijenjeni ljubavlju kao mentalitetom i njezinom neiscrpivom inspiracijom kao praksom. Crkva prihvaća sva pozitivna dostignuća modernog društvenog dinamizma, pri tom odgajajući čovjeka tako da ne zaboravi na dostojanstvo ljudske osobe te umjesto »čovjeka« postane »robot«. Misija Crkve jest univerzalno humana, pa Crkva može stupiti u humanističku suradnju sa svim formama kulture, s različitim ekonomskim i političkim društvenim uređenjima, uz uvjet ljudskog i građanskog poštovanja čovjeka kao osobe. Crkva prihvaća rezultate profanih znanosti, psihologije i sociologije posebno — ukoliko one posebno obrađuju problematiku »čovjeka«, ona priznaje i modernu umjetnost — ukoliko ta oplemenjuje čovječji duh; priznaje sve ono što ide u prilog razvijanja različitih sposobnosti čovječjeg duha i tijela, te time u prilog usklađivanja života u sveljudskoj zajednici. Crkva je protiv svih oblika hedonističko-egoističkog razasipanja dobara koja imaju služiti svim ljudima, jer raskoš jednih ima kao posljedicu bijedu drugih. Ona je protiv svih oblika iskorištavanja čovjeka po drugim ljudima. Crkva neće da se identificira ni s jednom političkom koncepcijom, a lojalna je prema svakoj koncepciji koja brani pravo čovjeka na ljudsko dostojanstvo i humano tretiranje u pravdi i ljubavi, hranjenima na mentalitetu pacifizma i dijaloga. Crkva je za internacionalnu suradnju u stvarima koje se tiču podizanja ekonomskog i socijalnog nivoa onih koji su na bilo koji način prikraćeni u svome ljudskom dostojanstvu. Crkva danas posebno poziva kršćane da u dispoziciji kristocentričkog bratstva »služe« svim ljudima »spojeni sa svima koji ljube i poštuju pravdu«. ⁴²

Duhom dijaloške suradnje sa svim ljudima dobre volje pri izgradivanju svijeta u miru, pravdi, istini, ljubavi i slobodi odiše također cjelokupni govor Pavla VI u Organizaciji ujedinjenih nacija (4. X 1965). Papa posebno naglašava potrebu jednog novog mentaliteta gdje će se narodi osjećati »ne jedan iznad drugoga«, »ne jedan protiv drugih«, nego gdje će svi raditi »jedni za druge«, zamijenivši »partikularistički i ratni mentalitet« mentalitetom sveljudskog bratskog pomaganja, i odbacivši »oholost... koja izaziva napetosti i borbe oko prestiža, prevlasti, kolonijalizma, egoizma, — tj. (oholost koja) ruši bratstvo.«

Duhom želje za dijaloškom suradnjom odiše i enciklika »Ecclesiam suam« Pavla VI, objavljena 6. kolovoza 1964. U trećem dijelu te enciklike papa govori o dijalogu kao sredstvu vršenja apostolske misije Crkve u današnjem vremenu, — u duhu Isusa Krista, kojega je »Otac poslao na svijet — ne da sudi svijet, nego da se svijet spasi po njemu«

⁴² De Ecclesia un mundo huius temporis, br. 93.

(Iv 3, 17). Dijalog Crkve s današnjim svijetom ne smije imati tendenciju da bude »akomodiran na našu korist«,⁴³ nego on »treba da bude univerzalan, tj. katolički, prikladan za sve, osim onih koji ga načelno odbijaju ili samo fingiraju da ga žele prihvatiti.«⁴⁴ Značajke dijaloga s ljudima našeg vremena, bili oni vjernici ili bezvjerci, jesu — po riječima papinim — slijedeće: jasnoća, budući da dijalog zahtijeva to da bude razumljiv, pučki i uljudan; blagost, u duhu Isusa Krista koji je »blaga i ponizna srca« (Mt 11, 29), blagost bez oholosti, zajedljivosti, bez uvredljivog i zapovjedničkog tona, — miroljubiva blagost, koja podnosi protivljenje i koncilijantna je prema tuđim načinima mišljenja; p o v j e r e n j e u snagu svoje riječi i u dobru volju sugovornika, što sve stvara mentalitet familijarnosti i prijateljstva i polako povezuje duše u izmjeničnom prihvaćanju Dobra, isključujući egoistične tendencije; r a z b o r i t o s t, po kojoj vodimo računa o psihološkim i moralnim kvalitetima i uvjetima sugovornika, kako bi onaj koji govori »kod samog sebe, ako je potrebno, nešto izmijenio, i kako bi izmijenio svoje izlaganje — da ne postane mrzak ili nerazumljiv samom slušaocu.«⁴⁵

U dijalogu s ovakvim značajkama »spajaju se istina s privrženošću (caritas), inteligencija s ljubavlju (amor).«⁴⁶ Takav dijalog omogućava »da u samim tuđim mišljenjima pronađemo neke elemente istine.«⁴⁷ Pri takvom dijalogu, osnovna dispozicija kršćanina mora biti to da surađuje tamo »gdje god se formiraju ustanove narodâ za određivanje pravâ i dužnosti čovjeka... Jer, ako je u čovjeku duša p o n a r a v i k r š ć a n s k a, mi je želimo poštivati, slušati i s njom razgovarati«,⁴⁸ na način da »primimo sve ono pošteno što se čini u ljudskim i zemaljskim stvarima« te da to »podignemo na vrhunaravni i kršćanski stupanj.«⁴⁹

Sve ono »pošteno što se čini u ljudskim i zemaljskim stvarima«! — eto područja dijaloške suradnje između Crkve i ateizma u nastojanju oko izgradnje mentaliteta sveljudske solidarnosti i »služenja« bližnjemu, koje bi služenje imalo zamijeniti sve oblike »gospodarenja« bližnjim. Ljudsko je društvo ovdje, jasno, shvaćeno ne kao hrpa predmeta iste težine i volumena, nego kao »živi susret osoba, odijeljenih i različnih, koje zajedno traže put napretka.«⁵⁰ Te osobe, što predstavlja osnovnu misao enciklike »Mater et magistra« i enciklike »Pacem in terris« I v a n a XXIII, koegzistiraju »u istini, pravdi, ljubavi i slobodi«, — »slobodi«, koja nije više opisivana samo apstraktno nego, konkretno, kao progresivno oslobađanje od svega što ponižava ljudsku osobnost i dostojanstvo. Kod takva progresivnog oslobađanja čovjeka, svaka znanstveno-tehnička aktivnost i svaka društvena struktura moraju biti valorizirane prema mjeri koliko doprinose ostvarivanju vječnih prava i dužnosti svakog čovjeka bez razlike na rasu, nacio-

⁴³ Enciklika »Ecclesiam suam«, Typis polyglottis Vaticanis, 1964, str. 38.

⁴⁴ Enciklika »Ecclesiam suam«, Typis polyglottis Vaticanis, 1964, str. 39.

⁴⁵ Enciklika »Ecclesiam suam«, Typis polyglottis Vaticanis, 1964, str. 41.

⁴⁶ Enciklika »Ecclesiam suam«, str. 41.

⁴⁷ Enciklika »Ecclesiam suam«, str. 42.

⁴⁸, ⁴⁹ Enciklika »Ecclesiam suam«, str. 46.

⁵⁰ Quadri-Vari, La Chiesa nel mondo contemporaneo, str. 23.

nalnost, kastu, vjeru ili društveni standard. Uz takvo principijelno stano-
vište — »zanos za ekonomiju, pravo, društveni život, tekovine i progres
biva od kršćanina preuzet i uzdignut u ljubavi Oca i bližnjega. — Biti
kršćanin ne znači umrtviti, nego uzvisiti narav...«⁵¹

»Narav« plus »uzvišenje«, tj. oplemenjivanje naravi, to je
područje moguće dijaloške suradnje između ateizma i Crkve gdje
stara riječ »vremena se mijenjaju i mi se mijenjamo u vremenima« biva
donekle, ali ne manje istinito, izmijenjena u riječ »mi se mijenjamo i
vremena se mijenjaju u nama.«

Dr ANTE KUSIĆ

---

⁵¹ Quadri-Vari, La Chiesa nel mondo contemporaneo, str. 28.